

Marian van der Klein, *Ziek, zwak of zwanger. Vrouwen en arbeidsongeschiktheid in Nederlandse sociale verzekeringen, 1890-1940* (Amsterdam: Aksant, 2005) 474 p. ISBN 9052601747. Tevens verschenen als proefschrift aan de Universiteit van Amsterdam 2005.

De eerste sociale verzekeringswetten kwamen in het begin van de vorige eeuw tot stand. Volgens Van der Klein is er in de Nederlandse geschiedschrijving relatief weinig aandacht geweest voor de positie van vrouwen in de sociale verzekeringen en voor debatten in de vrouwenbeweging daarover, althans voor zover het de periode voor 1940 betreft. In dit proefschrift onderzoekt zij daarom de verhouding tussen vrouwen en de vroege verzorgingsstaat van 1890 tot 1940. Het gaat daarbij om vrouwen die betaalde arbeid verrichtten als (mede-) kostwinsters en moeders. In deze periode was ongeveer een kwart van de beroepsbevolking vrouw (350.000-750.000). Gedetailleerd onderzocht Van der Klein haar rechten bij arbeidsongeschiktheid door arbeid (*risque professionnel*) en door zwangerschap en bevalling (*risque maternel*). De wetten die deze risico's moesten afdekken waren respectievelijk de Ongevallenwet vanaf 1901 en de Ziektewet van 1929.

Van der Klein laat de gevolgen van de wetten voor het dagelijks leven zien. Daarvoor gebruikt ze vooral materiaal van het Twentse Ziekenfonds voor Enschede en Lonneker. Ze bespreekt de jurisprudentie, zodat een concreter beeld ontstaat waarom er soms niet uitgekeerd werd. Daarnaast bespreekt zij bijdragen van de Nederlandse vrouwenbeweging aan discussies over deze wetten, en vergelijkt ze de regelingen in enkele West-Europese landen en de Verenigde Staten.

Deel één van deze studie behandelt arbeidsongeschiktheid door beroep en de Ongevallenwet vanaf 1901. De vrouwenbeweging was niet erg actief in discussies daarover. Meer aandacht ging naar sluipende beroepsziekten, zoals loodvergiftiging in de keramiekindustrie. Slechte arbeidsomstandigheden leken voor vrouwen een groter probleem dan plotselinge ongevallen, bijvoorbeeld door het werken met machines. Niettemin betekende de Ongevallenwet een verbetering. Vrouwen kregen, net als mannen, bij plotselinge arbeidsongeschiktheid tot maximaal 70 procent van hun loon uitgekeerd. In feite benadrukte de wet het economisch burgerschap van – ook gehuwde – vrouwen. Zij kregen een individueel uitkeringsrecht. Door deze zelfstandige status werd het uitgangspunt van de wettelijke handelingsonbekwaamheid van gehuwde vrouwen ondermijnd. Vrouwen konden daarnaast als nabestaande van een verongelukte echtgenoot een uitkering krijgen, tot 30 procent van diens loon. Dit kwam echter minder vaak voor. De vrouwenbeweging zette in die jaren ook in op politiek en juridisch burgerschap. Het juridisch burgerschap was problematisch: vrouwen mochten niet deelnemen aan de Raden van Beroep die betrokken waren bij geschillen over de uitvoering van de Ongevallenwet. Politiek burgerschap liet nog op zich wachten tot de invoering van het kiesrecht in 1919.

Overigens bleven veel vrouwen – en mannen – onverzekerd. Zo waren dienstboden, die eind negentiende eeuw minder dan de helft en rond 1930 eenderde van de geregistreerde vrouwelijke beroepsbevolking uitmaakten, aanvankelijk uitgesloten. De land- en tuinbouw kreeg pas met de nieuwe Ongevallenwet uit 1921 een verzekering van staatswege.

Deel twee behandelt arbeidsongeschiktheid door zwangerschap en bevalling. Sinds de Arbeidswet uit 1889 mochten vrouwen vier weken na de bevalling geen arbeid verrichten in fabrieken of werkplaatsen. In 1919 werd dit uitgebreid met vier weken vóór de bevalling. De loonderving als gevolg van het arbeidsverbod was een

probleem. Uit onderzoeken in Twente blijkt dat vrouwen in de fabriek vaak langer doorwerkten en eerder aan de slag gingen dan officieel was toegestaan, bijvoorbeeld door te werken buiten de fabriek. Het Ziekenfonds van Enschede en Lonneker gaf gehuwde vrouwen geen looncompensatie of vergoeding voor verloskundige hulp en kraamzorg. Ongehuwden kregen soms 50 procent van hun loon doorbetaald. Elders in Nederland kwam looncompensatie sporadisch voor. Regelingen voor kraamzorg verschilden sterk per plaats, en waren vaak gebaseerd op liefdadigheid.

In 1913 had de ARP'er Talma al looncompensatie opgenomen in zijn plan voor een Ziektewet. Onenigheid over de uitvoering verhinderde echter de aaname van die wet. Met de invoering van de Ziektewet in 1929 kregen gehuwde werkende vrouwen voor het eerst een uitkering in verband met moederschap: verloskundige hulp en twaalf weken zwangerschaps- en bevallingsverlof werden vergoed. Opvallend was dat zwangerschap daartoe voor de wet aan ziekte werd gelijk gesteld. Ook nu kreeg het economisch burgerschap vorm door een zelfstandig recht op uitkering. Delen van de vrouwenbeweging hadden aanvankelijk aparte zwangerschapsondersteuning bepleit voor alle vrouwen, inclusief huisvrouwen, buiten de ziektewetregelingen. Voor een dergelijk maternalistisch beleid, als invulling van 'zorgend burgerschap' was evenwel weinig steun.

Ongehuwde vrouwen kregen bij de bevalling 80 procent van hun loon als een arts hen arbeidsongeschikt verklaarde. Nederland week met het onderscheid tussen gehuwde en ongehuwde vrouwen af van omringende landen. De politieke conservatief-confessionele krachtsverhoudingen zijn hier debet aan. Ook bij deze wet waren veel vrouwen uitgesloten, zoals de dienstbodes, meewerkende echtgenotes in kleine bedrijven, en vrouwen die onregelmatig werkten. Zo wordt de casus besproken van een zwangere vrouw die een zaterdag vrij nam om haar zieke moeder te helpen en daardoor haar recht op een uitkering verspeelde. De volgende werkdag kreeg zij namelijk een nieuw contract en daarmee was zij te kort in dienst om aanspraak te kunnen maken op vergoeding. Het is ontvullend te constateren dat in de jaren dertig maar ongeveer 800 vrouwen per jaar vergoeding kregen rond hun bevalling. Daar komt bij dat werkgevers steeds vaker vrouwen voor de bevalling ontsloegen om de kosten te drukken.

Niettemin betekenden beide wetten een belangrijke vooruitgang. Van der Kleins empirische aanpak maakt het mogelijk eerdere studies te relativeren waarin de controle door de staat of de dominantie van het mannelijke kostwinnersmodel als uitgangspunt worden genomen. Haar onderzoek naar burgerschap-in-de-praktijk is zowel voor historici, juristen als sociale wetenschappers interessant, ook wanneer zij niet tot de liefhebbers van feministische theorievorming behoren.

Carla van El
Vrije Universiteit Amsterdam

Geert H. Janssen, *Creaturen van de macht. Patronage bij Willem Frederik van Nassau (1613-1664)* (Amsterdam: Amsterdam University Press, 2005) 304 p. ISBN 9053567879. Tevens verschenen als proefschrift aan de Universiteit Leiden 2005.

Bij het bestuderen van machtsverhoudingen binnen middeleeuwse of vroegmoderne elites komt veelvuldig het begrip patronage voor. Geert Janssen promoveerde in 2005 op een proefschrift dat handelt over patronage, of cliëntelisme, bij stadhouder van Friesland Willem Frederik van Nassau (1613-1664). Het voorliggende boek is een enigszins bewerkte versie van dit proefschrift. Janssen stelt zich in de traditie